

ЗАЛЕЖНІСТЬ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ВІД ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Т.І. Соколенко, Українська академія банківської справи

Дійсність сьогодення – комерційні банки намагаються набути універсальної спрямованості по обслуговуванню різних клієнтів та здійснювати будь-які банківські операції, які можуть забезпечити прибуток. Клієнтами цих банків стали різні недержавні структури: приватні малі підприємства, товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні страхові товариства, приватні підприємці тощо.

Розвиток банківської діяльності повністю залежить від економічного зростання.

Для розвитку економіки необхідна економічна політика, основою якої була б концепція розширеного виробництва, нарощування капіталів і їх спрямування на пріоритетні напрямки виробництва. В цьому зв'язку необхідно відповісти на питання, що сьогодні являє собою кредитна система України?

На період сьогодення можна визначити наступне:

- по-перше, кредитна системи має відносну самостійність;
- по-друге, кредитна політика держави – головна ланка у розвитку економіки;
- по-третє, через кредитну систему держава контролює рівень інфляції, забезпечує стабілізацію валюти і грошового обігу, зайнятості, платіжного балансу та зростання доходів.

Звичайно, одночасно вирішити всі ці проблеми неможливо, а тому слід визначити пріоритети. Реальність сьогодення – відсутність цілеспрямованої політики щодо інвестування виробництва конкурентоспроможних товарів.

Світовий досвід розвитку банківських систем свідчить, що в більшості з них діє трьохланцюгова кредитна система. Поряд з центральним банком та комерційними банками функціонує велика мережа спеціальних кредитних установ, тобто відбувається спеціалізація кредитної системи. Це в першу чергу інвестиційні банки, іпотечні банки, кредитна кооперація, спеціальні банки довгострокового кредитування промисловості, сільського господарства та ін.

На сьогодні жоден банк не проводить активних інвестиційних вкладень, а сума довгострокових кредитів порівняно невелика і складає 21,6 % до загальної суми наданих за 2001 р. кредитів, а в національній валюті і того менше – 7,5 %. Адже відомо, що комерційні банки обслуговують обіг оборотних фондів, і практика показала, що вони вкрай негативно ставляться до кредитування інвестиційних програм та довгострокового кредитування, тобто не обслуговують оборот основного капіталу.

Таке становище призводить до відсутності перебігу капіталу та стає гальмом структурних зрушень економіки.

Головною метою кредитної політики сьогодні повинно стати створення третього ланцюга банківської системи з інвестиційної діяльності та довгостроковому кредитуванню. Для цього необхідно провести зміни в структурі економіки. Потрібні умови для накопичення капіталу як у

виробництві, так і у населення. Такі кошти вкрай необхідні для самофінансування виробництва та для їх переливу в інші сфери через ринок капіталів – фінансовий ринок, але це неможливо без чіткої вираженої політики держави, тобто наскільки прийняті закони та інші нормативні акти відповідають об'єктивним економічним законам.

Закон грошового обігу відображає взаємний зв'язок багатьох елементів, до яких відносяться: сума цін на товари та послуги, наявність грошової маси, швидкості обігу грошової маси, безготівкові розрахунки, приріст кредитів за відповідний період. Необхідно пам'ятати не тільки об'єктивність їх взаємозв'язку, але й те, що відношення між ними змінюються в залежності від конкретних обставин та заходів грошової, кредитної та фінансової політики.

Прикладом цього може бути неправильна податкова політика та затвердження дефіциту бюджету в обумовлених розмірах, який покривається за рахунок емісії, що призводить до поглиблення негативних явищ та зниження виробництва, а це пряме зменшення прибутків і надходжень у бюджет. Маємо зростання цін при зростанні вітчизняного дефіциту товарів та збільшення грошової маси в обігу.

Необхідно також чітко відпрацювати відносини або стосунки між центральним та комерційними банками і в першу чергу між малими і середніми, які сьогодні не можуть виступати конкурентами великих банків.

Головне ж – створити в кредитній системі банки (державні чи комерційні), які б мали чітку спрямованість на довгострокове кредитування інвестиційних процесів та здійснення кредитних операцій в межах, передбачених їх статутами.

Здійснення операцій, передбачених для банків іншими юридичними особами забороняється, за винятком випадків, передбачених законодавчими актами. У той же час виконавчі органи місцевої влади при реєстрації статутних документів комерційних структур дозволяють їм виконувати операції, які відносяться виключно до діяльності банків.

Насамперед, це стосується кредитування, інвестицій капіталу, біржової та іншої діяльності. А ці порушення призводять до зловживань. Всім відомо, як довірчі товариства неправомірно здійснювали операції по внесках, не маючи на те ліцензій центрального банку.

Проблемою кредитної системи є також те, що хоча і є незначні інвестиційні вклади з боку комерційних банків у виробничі галузі, але все ще вкрай недостатні, оскільки довгострокові кредити низькорентабельні вкладками в умовах сучасної збитковості промислових гігантів та й інших підприємств.

Підбиваючи підсумок проаналізованого, слід зазначити, що найвигіднішими є організація і розвиток системи незалежних місцевих банків. Наприклад, необхідно розглянути питання про можливість створення регіональних банків, діяльність яких спрямовувалася б на вирішення соціальних, житлово-побутових, екологічних проблем регіону.

Факторами, якими стимулюється надійність і конкурентоспроможність банківської системи, є стабільність і поступальний розвиток економіки, достатність власного капіталу та виражена податкова політика. Ці чинники в

умовах спаду виробництва призводять до необхідності жорстокої централізації комерційними банками капіталу своїх дирекцій, відділень і філій. При цьому встановлюється також жорстокий режим контролю за наданням останніми кредитів, проведенням валютних операцій, а також розподілом прибутку, чому сприяє система електронних платежів, яка дозволяє надавати кредити позичальникам через центральний комерційний банк незалежно від місця знаходження відділення чи філії.

Така централізація відбувається не тільки у банківській а і в бюджетній системі, коли, наприклад, податок на додану вартість повністю вилучається у державний бюджет, а після цього регіони одержують дотацію для збалансування своїх бюджетів. Так само філії і відділення комерційних банків одержують кредитні ресурси з головних банків. За цих умов регіони не можуть проводити самостійну як бюджетну, так і кредитну політику, що спонукає їх до вжиття дійових заходів для забезпечення хоча б мінімальних можливостей для проведення весняно-польових робіт, збору урожаю, підтримки підприємств харчової та іншої переробної промисловості місцевого значення.

Інтеграція України в міжнародне економічне співтовариство і нові можливості для розвитку принесли також певні недоліки, одним з яких є залежність національної економіки від світових фінансових потоків. Регіональні кредитні організації це сукупність фінансових інститутів, зорієнтованих в основному на розв'язання внутрішньорегіональних проблем.

Банківський сектор регіонів представлений як банками, створеними на їх території, так і філіями кредитних організацій з інших регіонів. Незважаючи на велику кількість банків в регіонах значна їх частина відноситься до невеликих кредитних організацій.

Звичайно, регіональним банкам необхідні певні інтеграційні процеси, спрямовані передусім на укрупнення та підвищення надійності, а також на розширення кредитних можливостей. Тому здійснення великих довгострокових інвестиційних проектів з метою оздоровлення промислових підприємств вимагає масштабного інвестування. У даний час окремих банків не може здійснювати великі інвестиційні програми, тому що це пов'язане з високим ризиком.

Щодо відкриття на території регіонів філій кредитних організацій інших регіонів, в основному столичних банків, то це необхідно розглядати з двох точок зору. З одного боку, не можна заперечувати той факт, що технологічний ступінь розвитку великих комерційних банків набагато вищий, ніж регіональних і, як наслідок, позитивний момент появи філій зумовлений впровадженням сучасних банківських операцій, наданням господарюючим суб'єктам регіонів більшого спектра послуг. Однак, з іншого боку, акумульовані кошти населення і підприємств надаються в розпорядження головних банків, розташованих поза регіонами, тим самим здійснюється вивіз капіталу з регіонів.

У цьому аспекті не можна забувати про наявність аграрного сектора економіки, який займає значне місце і потребує довгострокових кредитних вкладень. Хто ж повинен кредитувати цей реальний сектор економіки? Тим

більше, що і ризик підвищений, і суми кредитів невеликі, та й ефективний власник землі – фермер – тільки набирає силу. Необхідні іпотечні або земельні банки для інвестицій.

У відтворювальному процесі закладені внутрішні можливості інвестування. Необхідно тільки своєчасно акумулювати і швидко інвестувати кошти в об'єкти, що мають пріоритетне значення і гарантують повернення позичок через заставу.

В умовах подальшого входження банківської системи в ринок банки вимушені вживати ефективні заходи для підвищення відповідальності за неповернуті або несвоєчасно повернуті кредити і відсотки по них. Це необхідно в умовах жорсткої відповідальності перед вкладниками, акціонерами та платоспроможними клієнтами. Адже в усіх суспільствах банківський кредит є системою грошових відносин, пов'язаних з тимчасовим перерозподілом частини вільних коштів підприємств, організацій і населення.

Для забезпечення постійного виробництва, його відтворення у більших розмірах і забезпечення постійного кругообігу капіталу підприємств необхідно мати резерв коштів, який використовується для проведення розрахунків по заробітній платі, оплати за матеріали, сировину тощо. Якщо на підприємстві немає резерву, то воно бере гроші в кредит.

Надання кредитів – не тільки відмітна функція банку як особливого підприємства, а й основне джерело прибутку. Отже, щоб збільшити суму прибутку, банкам необхідно збільшити обсяги кредитування суб'єктів підприємництва. Але кредитний ризик, як вирішальний банківський ризик, стримує зростання портфеля кредитів банків і зумовлює їхню обережну кредитну політику. Тому для банків актуальною є оцінка кредитоспроможності клієнта. У даний момент існує дуже багато варіантів розв'язання цього питання. Однак проблема, на наш погляд, полягає не у підході до оцінки здатності клієнта повернути кредит, а у тому, що незалежно від методики, що застосовується, у більшості випадків клієнти визнаються неплатоспроможними і не отримують кредит. Так чи інакше потенційний позичальник розглядається з точки зору наявності у нього власних коштів, яких виявляється недостатньо через жорстке оподаткування і конкуренцію.

Одним з найефективніших в банківській практиці способів забезпечення повернення кредиту є застава. Правові відносини між позичальником і банком, що виникають при звертанні стягнення на закладене майно, визначають і суть економічних відносин. На практиці суд, встановивши факт невиконання зобов'язань за кредитним договором, дає дозвіл на реалізацію предмета застави і задоволення вимог банку, виходячи з вартості реалізованого нерухомого майна.

Закладена нерухомість може бути реалізована без суду. Вона здійснюється на основі спеціальної, нотаріально завіреної угоди сторін кредитного договору. Така угода може бути укладена тільки після виникнення підстав для звернення стягнення на предмет застави.

Очевидно, що існуюча практика передбачає оцінку застави два рази: перший – при оформленні кредитного договору і визначенні достатнього

забезпечення покриття кредиту банку у разі звернення стягнення на закладене майно; другий – при фактичному зверненні стягнення з метою проведення розпродажу закладеного майна на відкритих аукціонах. Отже, звернення стягнення на закладене майно є крайнім заходом. Сторони спочатку орієнтуються на виконання договірних зобов'язань, але процедура оцінки передбачає ретельне обґрунтування банком всіх умов кредитної угоди. Однією з основних умов такої угоди є кредитна ставка.

При встановленні кредитних ставок необхідно враховувати ту обставину, що позиковий капітал при інших рівних умовах, збільшує ринкову вартість нерухомості. Це обумовлене як загальною моделлю середньо зваженої вартості капіталу і очікуваною зміною прибутку, так і зростанням норми дохідності. Якщо власний і позиковий капітал пропорційно впливають на збільшення вартості нерухомості, то кредитор, очевидно, має право претендувати на певні дивіденди від такого збільшення.

Узагальнюючим показником зміни вартості нерухомості є загальний коефіцієнт капіталізації, який визначається як норма дохідності власного капіталу, скоригована з обліком: амортизаційних відрахувань в рахунок погашення кредиту; величини, що враховує майбутнє збільшення частки власного капіталу у власності; зміни вартості власності; зміни прибутку.

Активний розвиток та розширення сфери діяльності банків вимагає запровадження пріоритетних напрямків нових послуг. Серед них можна назвати трастові операції, консультативно-інформаційні послуги, допоміжні операції, пов'язані із забезпеченням господарської діяльності клієнтів, удосконалення традиційних банківських послуг, насамперед депозитно-позичкових.

Серед перспективних напрямків функціонування банків особливе місце може належати трастовим операціям, які передбачають управління майном та виконання інших послуг в інтересах і за дорученням клієнта на правах його довіреної особи. При здійсненні трастових операцій банк на підставі укладеного договору або за заповітом набуває відповідні права і стає розпорядником певного майна на користь довірителя чи третьої особи.

Заслуговує на увагу також впровадження інновацій у структурі банківських операцій, які стосуються сфери економічної діяльності банків. Такі нововведення виникли в результаті універсалізації банків і є яскравим прикладом інноваційного вдосконалення в системі банківських операцій. Якщо на початку 90-х років обслуговування зовнішніх відносин підприємств здійснювалося переважно через спеціалізований державний експортно-імпорتنний банк, то на сьогоднішній день комерційні банки можуть запропонувати конкурентоздатний комплекс розрахунків за експортно-імпортними операціями.

Це динамічний і перспективний напрямок банківської інновації. За досить невеликий період часу було створено чітку систему платежів до зарубіжних банків, встановлено зв'язок із світовим ринком грошових капіталів, таких як операції з пластиковими картками, чеками та ін. Серед широкого спектра функцій, які повинні виконувати банківські установи, пріоритетними

залишається надання довгострокових кредитів на реалізацію інноваційних проектів, і в зв'язку з цим щодо нововведень банки можуть розглядатися як зовнішні суб'єкти. На жаль, у даний час операції з надання фінансових ресурсів під інноваційні проекти у банківській практиці майже не використовуються.

Така ситуація пояснюється різними причинами, серед яких, на нашу думку, необхідно виділити:

- інфляцію, яка перешкоджає серйозним комерційним інвестиціям у нові проекти навіть з порівняно нетривалими термінами реалізації. У цих умовах тривалість банківських кредитів рідко перевищує один рік, а в основному обмежується періодом у декілька місяців. Саме тому переважають короткочасні кредити, відірвані від процесів нагромадження, розвитку виробництва, інвестиційної діяльності;
- відсутність дієвих засобів стимулювання участі комерційних банків в інвестиційному процесі;
- відсутність системи відбору найбільш ефективних, конкурентноздатних проектів.

Очевидно, що в міру посилення державної підтримки, зміцнення комерційних банків інвестиційне кредитування буде розвиватися.